

Libera, Jerzy

Kamienne zabytki z pogranicza Wyżyny Lubelskiej i Zachodniowołyńskiej

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 387-401

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY LIBERA

KAMIENNE ZABYTKI Z POGRANICZA WYŻYNY LUBELSKIEJ I ZACHODNIOWOŁYŃSKIEJ

Niezależnie od rangi i zakresu prowadzonych profesjonalnych prac, nadal istotnych różnorodnych i różnowiekowych zabytków dostarczają przypadkowi odkrywcy. Niejednokrotnie te artefakty są jedynymi nośnikami informacji o osadnictwie minionych czasów, którego nie ujawniły wcześniej prowadzone prace terenowe. Z sytuacją taką spotkaliśmy się wielokrotnie, jak np. w okolicach Janowa Lubelskiego, Sobieszyna, Krzemieńca, Piotrowic Wielkich, Horyszowa Ruskiego¹. Mimo, że sposób ich pozyskania oraz kontekst archeologiczny nie zawsze jest dla prahistoryka uchwytne – bowiem często trafiają one po upływie znacznego czasu od ich odkrycia, wielokrotnie z drugiej ręki, jako trofea z wycieczek, dary od znajomych, czy wręcz „pamiątki rodzinne” – są ze wszech miar godne rejestracji, gromadzenia i opublikowania. Tego typu artefakty były podstawą pierwszych kolekcji zarówno dawnych zbieraczy starożytności (np. księżnej Izabeli Czartoryskiej w Puławach), które jako darowizny stanowiły trzon przyszłych zbiorów muzealnych, m.in. kolekcja księdza Antoniego Chotyńskiego z Chodła zasilająca zbiory Muzeum w Lublinie, profesora gimnazjalnego Kazimierza Janczykowskiego – w Chełmie, doktora medycyny Jana Petera – w Tomaszowie Lubelskim, farmaceuty Feliksa Grodzkiego – w Krasnymstawie, czy też prahistoryka Erazma Majewskiego w Warszawie (będące później podstawą Muzeum jego imienia – obecnego Państwowego Muzeum Archeologicznego), nadal stanowią pokazną liczbę zbiorów wszystkich placówek muzealnych. W latach 60. i 70. ubiegłego stulecia wielokrotnie przypadkowo odkryte topory i siekiery kamienne, rzadziej naczynia, czy też inne przedmioty są lub były – obok zabytków etnograficznych – podstawą zasobów „gabinetów historycznych” w szkołach (np. Janowie Lubelskim, Sobieszynie, Drzewcach²) oraz Izb Pamięci (np. w Józefowie n. Wisłą, Szczebrzeszynie, Gra-

bowcu)³ – w miejscowościach pozbawionych placówek muzealnych. Spora część tak zgromadzonych zabytków z czasem znalazła się w rękach prywatnych dawnych ich „opiekunów” (np. kolekcja ze szkoły w Piotrowicach Wielkich, Izby Pamięci Narodowej w Miłkowie⁴), bądź uległa bezpowrotnemu rozproszeniu (np. zbiory Liceów Ogólnokształcących – w Siedliszczu⁵, Tyszowcach⁶, Hrubieszowie⁷, czy też niezinventaryzowane zbiory w Józefowie n. Wisłą), bądź też dostały się w obieg współczesnych „kolekcjonerów” (np. prywatne kolekcje Piotra Kani z Gródka⁸, Andrzeja Gosiewskiego z Hrebenego koło Hrubieszowa, lekarza medycyny Sułkowskiego z Horodła, także W. Siwca z Parczewa).

Znaleziska luźne w połączeniu z podobnymi zabytkami uzyskanymi z zespołów zwartych stanowią ważne źródła dla studiów osadniczych⁹. W ostatnio zaprezentowanej syntezie J. Libery dotyczącej czterech form: krzemiennych płoszczy, grocików oraz noży i wkładek sierpowatych stanowiących podstawę katalogu liczącego 1655 zabytków (blisko 90 % to tzw. znaleziska luźne), wytworów krzemieniarstwa późnego neolitu, epoki brązu i wczesnego okresu żelaza, autor zaproponował dla ziem polskich nową ich systematykę oraz w stosunku do wielu form odmienną chronologię,

³ Materiały niepublikowane – w postaci amatorskich fotografii lub rysunków udostępnione B. Bargieł i J. Liberze (katalogi przechowywane w Instytucie Archeologii UMCS w Lublinie).

⁴ Zbiór zabytków archeologicznych ze szkoły w Miłkowie do co najmniej roku 1994 stanowił kolekcję (obok numizmatów i zabytków etnograficznych) Władysława Siwca w Parczewie. W części zinwentaryzowany przez zespół: B. Bargieł, M. Florek, J. Libera i A. Zakościelna w trakcie prowadzonych wówczas prac AZP, stanowić będzie przedmiot odrębnego opracowania.

⁵ Por. J. Gurba (1959); S. Skibiński (1961); także B. Bargieł, J. Libera (1989b).

⁶ M. Karaś, W. Koman, J. Libera (2007, w druku).

⁷ Kolekcja wstępnie zinwentaryzowana przez Leszka Gajewskiego (archiwum Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie).

⁸ Kolekcja częściowo została zinwentaryzowana przez Annę Zakościelną w latach 1980 (A. Kosik 2000).

⁹ Por. B. Bargieł (1991); A. Bronicki (1991); A. Zakościelna, J. Libera (1991); B. Bargieł, J. Libera (2002).

¹ Por.: B. Bargieł, J. Libera (1989a); B. Bargieł, A. Kokowski, J. Libera (1989); J. Libera (1990); B. Bargieł, J. Libera (1995; 2003).

² Por. B. Bargieł, J. Libera (1989c).

z których kilka – zwłaszcza dla Małopolski (i Wołynia) – stanowią formy przewodnie dla określonych okresów lub jednostek kulturowych¹⁰.

Wobec wzrastającego zainteresowania społeczeństwa wszelkimi „starociami”, również i zabytki archeologiczne (obok numizmatów i militariów) urosły do rangi atrakcyjnego towaru i coraz częściej są przedmiotem handlu zarówno na giełdach kolekcjonerskich, licznych „targach staroci”, czy wręcz targowiskach. Można je znaleźć także na witrynach sklepów z pamiątkami oraz w pseudo-antykwiariatach. W ostatnich latach wytworzył się bardzo niebezpieczny trend poszukiwania wszelkich przedmiotów skrytych pod powierzchnią ziemi – niestety bardzo często popierany przez media – na masową skalę dewastujący zasoby stanowisk archeologicznych i historycznych¹¹, w niektórych rejonach funkcjonujący na zasadzie zorganizowanego „skupu”. W tej sytuacji wydaje się nieodzownym podjęcie wzmoczonej akcji inwentaryzacji zabytków znajdujących się poza magazynami instytucji archeologicznych oraz szybkiego wprowadzenia ich do obiegu naukowego, co jest również nieodzowne wobec realizowanej od lat akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Prowadzona od wielu lat przez Instytut Archeologii (dawniej Zakład, Katedrę) UMCS w Lublinie akcja inwentaryzacji przypadkowo uzyskanych znalezisk archeologicznych zaowocowała bardzo licznymi zgłoszeniami. Poniżej prezentujemy serię 17 „luźno” odkrytych artefaktów z dawnego województwa zamojskiego (obecnie południowej części woj. lubelskiego) uzyskanych na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat.

1. BIAŁOSKÓRY, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski

Inf.¹²: Przekazał Marian Witowski, mieszkaniec Hrubieszowa.

M. zn.: Brak danych.

Mat.: Siekiera dwuścienna o obrysach: płaszczyznym – podtrójkątnym z obuchu krawędziowym zaokrąglonym, bocznym – soczewkowatym; o dwustronnie szlifowanym ostrzu i bokach; brak polerowania ostrza; część przyobuchowa intensywnie wyświecona. Krzemień wołyński (średnioszary przy ostrzu przechodzący w ciemny granat). Wymiary: długość 10 mm, szerokość 46 mm, grubość 21 mm (ryc. 1: 1).

Chr.: Neolit późny – środkowa epoka brązu.

Zb.: Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

2. WAŁ, gm. Izbica, pow. krasnostawski

Inf.: Znalazł w r. 1980 Paweł Zaprawa.

M. zn.: Brak danych.

Mat.: Siekierka czworościenna o obrysach: płaszczyznym – prostokątnym z obuchem płaszczyznym, bocznym – klinowatym; gładzona dwustronnie niemalże na całej długości, łącznie z jednym bokiem oraz obuchem, ostrze uszkodzone. Krzemień pasiasty. Wymiary: długość 74 mm, szerokość 36 mm, grubość 22 mm (ryc. 1: 2).

Chr.: Neolit (kultura amfor kulistych lub ceramiki sznurowej).

Zb.: Szkoła Podstawowa nr 5 w Świdniku.

2. GORZKÓW, gm. loco, pow. krasnostawski

Inf.: Dar z 1997 r. W. Bieleckiego, mieszkańca Lublina.

M. zn.: Brak danych.

Mat.: Ostrze siekiery dwuściennnej szlifowane dwustronnie, brak gładzenia boku. Krzemień świeciechowski. Wymiary: zachowana długość 32 mm, szerokość 57 mm (ryc. 2: 2).

Chr.: Neolit późny – środkowa epoka brązu.

Zb.: Muzeum Zamojskie w Zamościu¹³.

3. NIEMIRÓWEK, gm. Tarnawatka, pow. tomaszowski

Inf.: Przekazał w lutym 1999 r. do opracowania Adam Kita, mieszkaniec Lublina.

Zb.: Prywatne A. Kity.

A

M. zn.: Łachy w pradolinie Wieprza między stawami w Tarnawatce a Niemirówkiem.

Mat.: Siekiera dwuścienna o obrysach: płaszczyznym – podtrójkątnym z obuchu krawędziowym zaokrąglonym, bocznym – soczewkowatym; lekko zniszczonym dwustronnie szlifowanym ostrzu; brak szlifowania boków oraz polerowania ostrza. Krzemień wołyński (spatynowany na kolor miodowy). Wymiary: długość 106 mm, szerokość 55 mm, grubość 12 mm (ryc. 3: 1).

Chr.: Neolit późny – środkowa epoka brązu.

B

M. zn.: Obok „Zamczyska”.

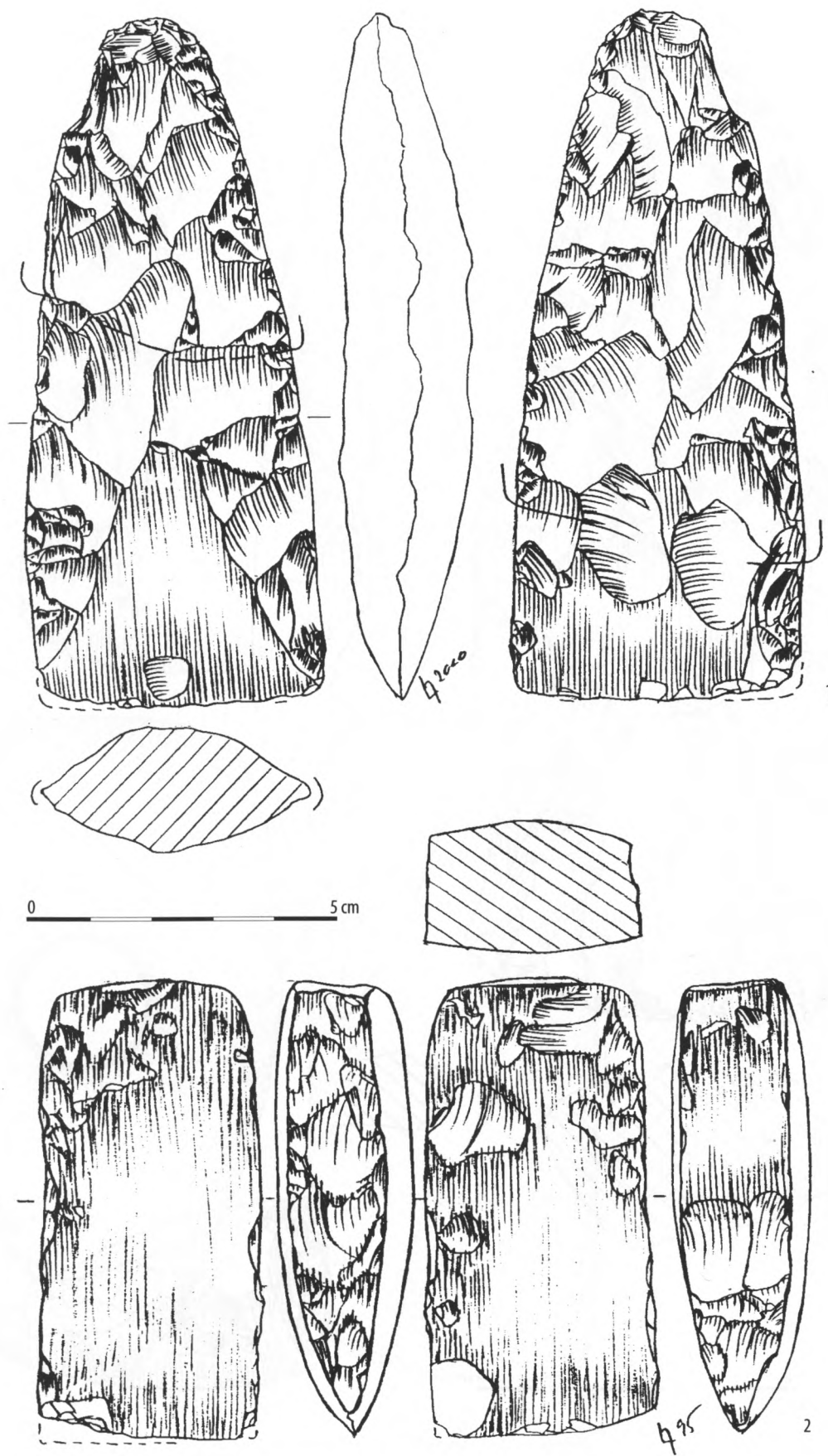
Mat. Topór kamienny czworościenny o lekko

¹⁰ Por. J. Libera (2001).

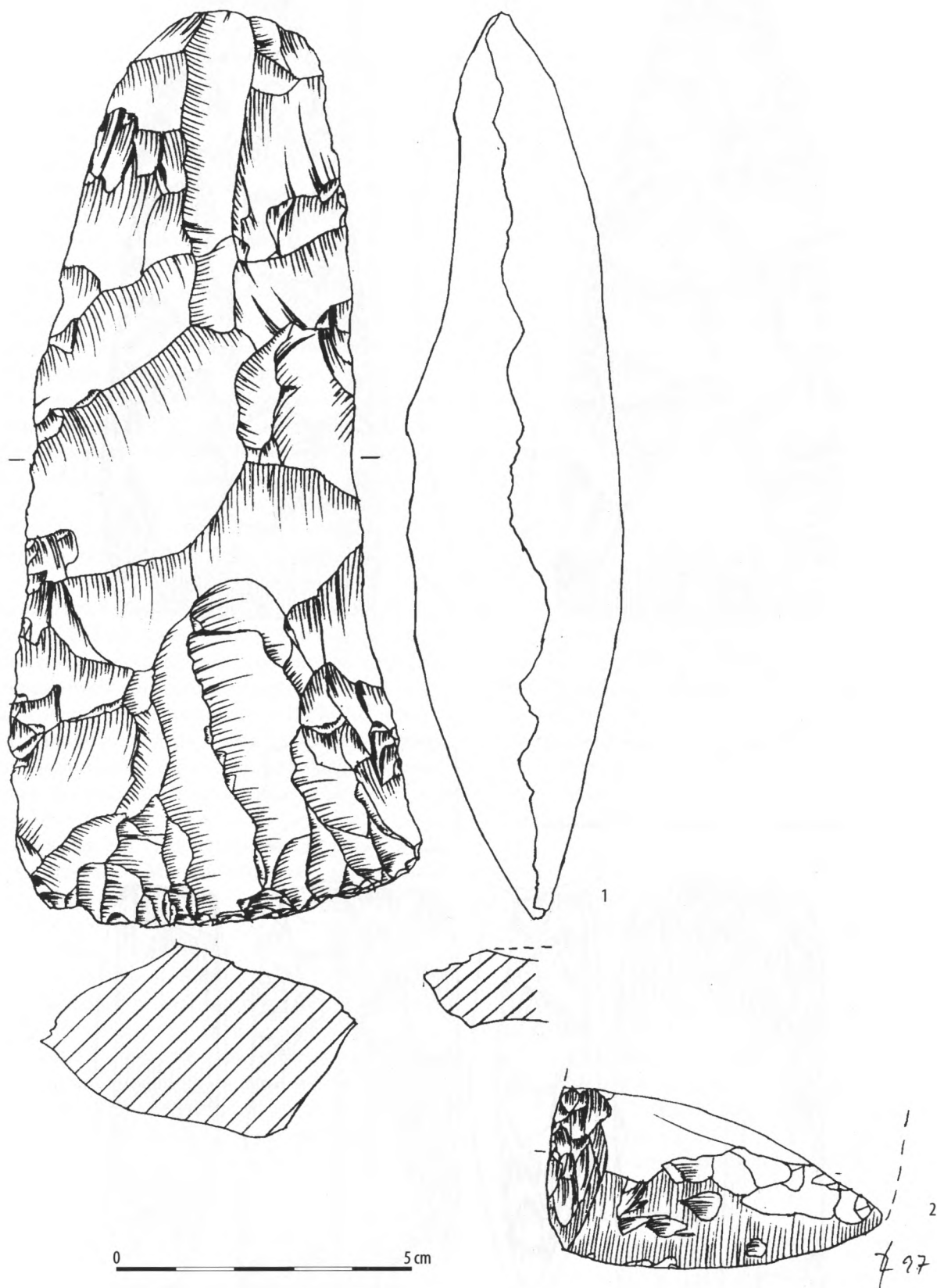
¹¹ Por. cykl artykułów zawartych w pracy pod red. W. Brzezińskiego i Z. Kobylińskiego (1999).

¹² Zastosowane skróty: inf. – informacja; m. zn. – miejsce znalezienia; mat. – materiał; chr. – chronologia; zb. – zbiory.

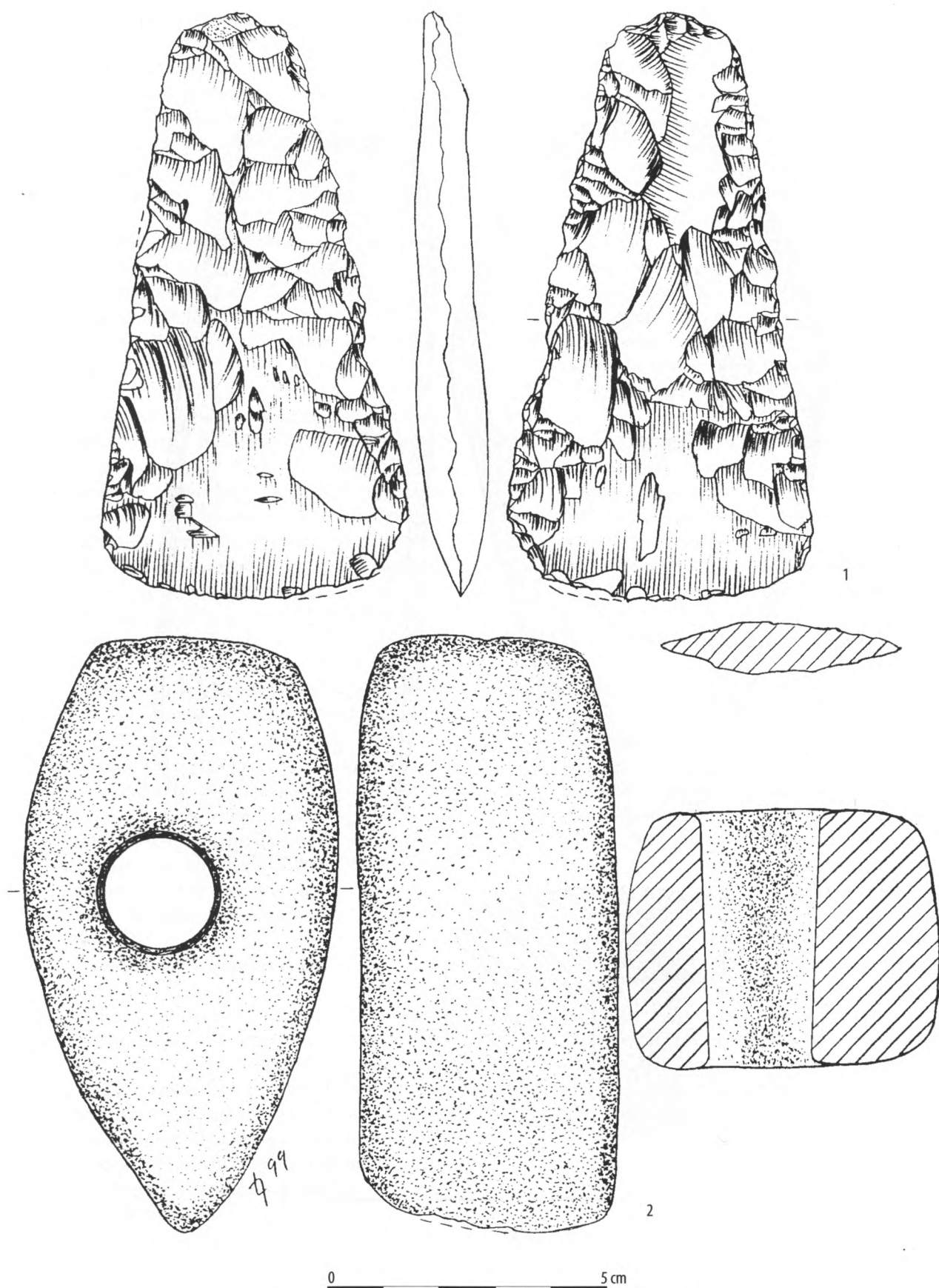
¹³ Okaz czasowo był przechowywany w Instytucie Archeologii UMCS w Lublinie; wzmiankowany jest w opracowaniu B. Bargieł i J. Libery (2002).

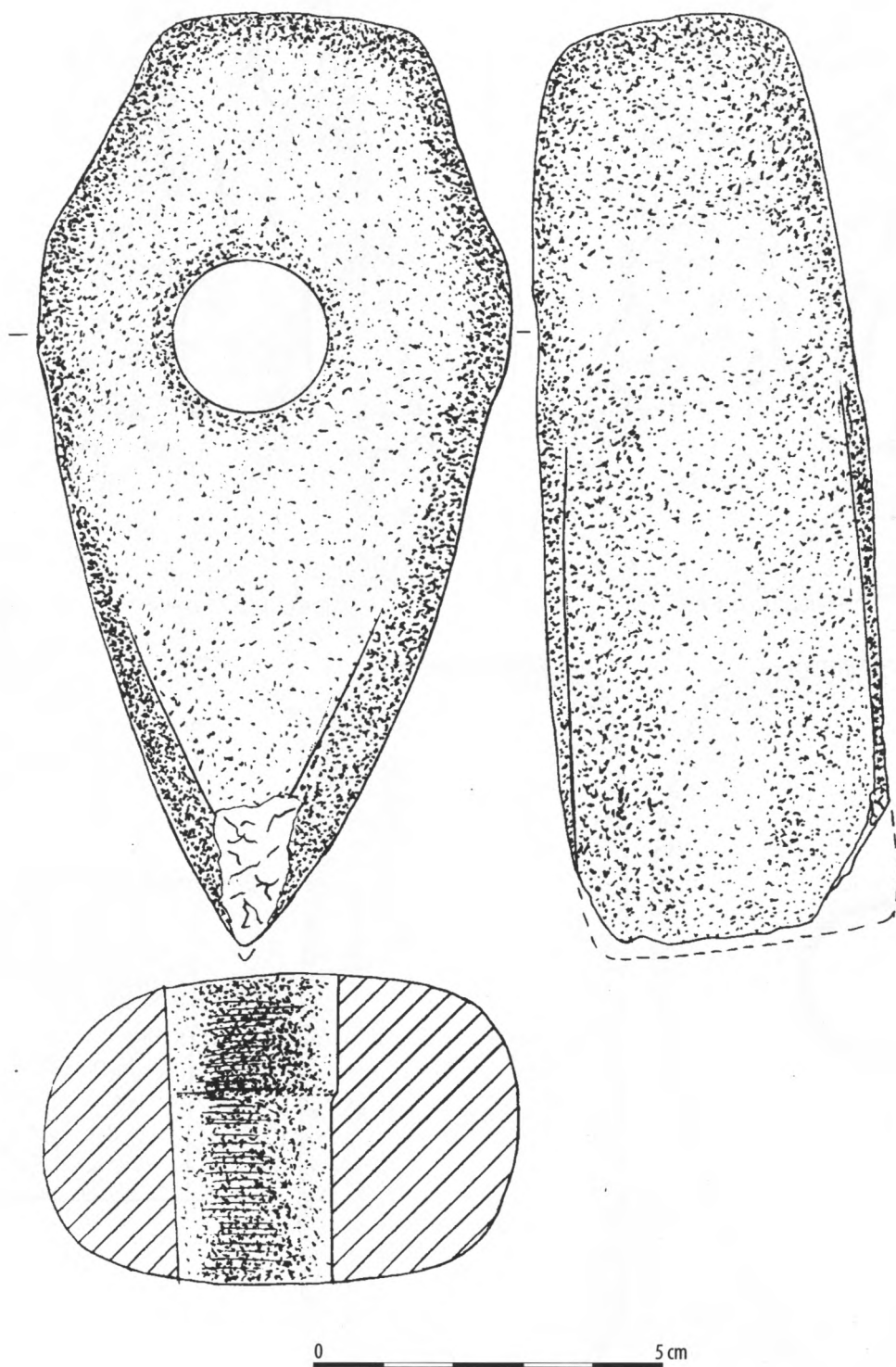
Ryc. 1. Białoskóry, pow. Hrubieszów (1); Wał, pow. Krasnystaw (2): 1, 2 – siekiry krzemienne. Rys. J. Libera.

Ryc. 2. Tyszowce – okolice, pow. Tomaszów Lubelski (1); Gorzków, pow. Krasnystaw (2): 1, 2 – siekiery krzemienne. Rys. J. Libera.

Ryc. 3. Niemirówek, pow. Tomaszów Lubelski: 1 – siekiera krzemiona; 2 – topór kamienny. Rys. J. Libera.

Ryc. 4. Tyszowce – okolice, pow. Tomaszów Lubelski. Topór kamienny. Rys. J. Libera.

wybrzuszonych ściankach bocznych, w obrysach: płaszczyznowym – o zaokrąglonych bokach i ściętym obuchu, bocznym – zbliżonym do prostokąta. Wymiary: długość 107 mm, maksymalna szerokość 57 mm, grubość 45 mm, średnica otworu 19-21 mm (ryc. 3: 2).

Chr.: Neolit późny – wczesna epoka brązu.

4. TYSZOWCE – okolice, gm. Tyszowce, pow. tomaszowski

Inf.: Udostępnił do opracowania w r. 1997 student historii Wojciech Jaroszyński.

M. zn.: Brak danych.

Zb.: Dawne Technikum Rolnicze w Turkowicach.

A

Mat.: Półwytwór siekiery dwuściennej (grubosoczewkowatej) o obrysach: płaszczyznowym – podtrójkątnym z jednym bokiem lekko wciętym i obuchem krawędziowym, bocznym – soczewkowatym; na stronie spodniej zachowane fragmenty powierzchni naturalnej. Krzemień wołyński (szary przechodzący w ciemny granat). Wymiary: długość 155 mm, szerokość 69 mm, grubość 36 mm (ryc. 2: 1).

Chr.: Wczesna epoka brązu.

B

Mat.: Topór ze skały grubokrystalicznej o przekroju owalnym, o obrysach: płaszczyznowym – pięciobocznym o nieznacznie podciętych bokach w części przyobuchowej, bocznym – zbliżonym do prostokątnego, o ostrzu (uszkodzonym) nieznacznie wyższym od obucha; lekko cylindryczny otwór wtórnie nawiercany; obuch zbity. Wymiary: długość zachowana 132 mm, szerokość 67 mm, grubość 48 mm, średnica otworu 22-24 mm (ryc. 4).

Chr.: Neolit późny – wczesna epoka brązu.

C

Mat.: Siekiera kamienna z bardzo porowatej skały o przekroju owalnym, o obrysach: płaszczyznowym – podtrójkątnym z regularnie zaokrąglonym płaszczyznowym obuchem, bocznym – klinowatym; szlifowana na całej powierzchni, dodatkowo dwustronnie podgładzana przy ostrzu (poza bokami). Wymiary: długość 101 mm, szerokość 60 mm, grubość 29 mm (ryc. 5: 1).

Chr.: Neolit – epoka brązu.

D

Mat.: Wiór zachowany fragmentarycznie (bez części wierzchołkowej) odbity z makrolitycznego rdzenia jednopiętowego, o czę-

ściowo zniszczonym boku. Krzemień świeciechowski. Wymiary: długość zachowana 93 mm, szerokość 28 mm, grubość 10 mm (ryc. 5: 2).

Chr.: Neolit (kultura pucharów lejkowatych).

E

Mat.: Tzw. sierpiec – wiór zachowany fragmentarycznie (bez części wierzchołkowej) odbity z makrolitycznego rdzenia jednopiętowego, o częściowo zachowanej krawędzi z wyświeceniem żniwnym, wtórnie retuszowanej, z widocznymi skośnymi wyświeczeniami po oprawie na stronie górnej. Krzemień świeciechowski. Wymiary: długość 92 mm, szerokość 34 mm, grubość 9 mm (ryc. 5: 3).

Chr.: Neolit (kultura pucharów lejkowatych).

F

Mat.: Topór kamienny czworościenny o lekko wybrzuszonych ściankach bocznych, w obrysach: płaszczyznowym – o zaokrąglonych bokach i ściętym obuchu, bocznym – zbliżonym do prostokąta (?); przy ostrzu uszkodzony. Wymiary: długość zachowana 100 mm, szerokość 56 mm, grubość 42 mm, średnica otworu 22-24 mm (ryc. 6: 1).

Chr.: Neolit późny – wczesna epoka brązu.

G

Mat.: Siekiera dwuścienna o obrysach: płaszczyznowym – podtrójkątnym z obuchem punktowym, bocznym – zbliżonym do soczewkowatego; o szlifowanym dwustronnie ostrzu i bokach. Krzemień wołyński (o odcieniu ciemnoczekoladowym). Wymiary: długość 91 mm, szerokość 40 mm, grubość 16 mm (ryc. 6: 2).

Chr.: Neolit późny – środkowa epoka brązu.

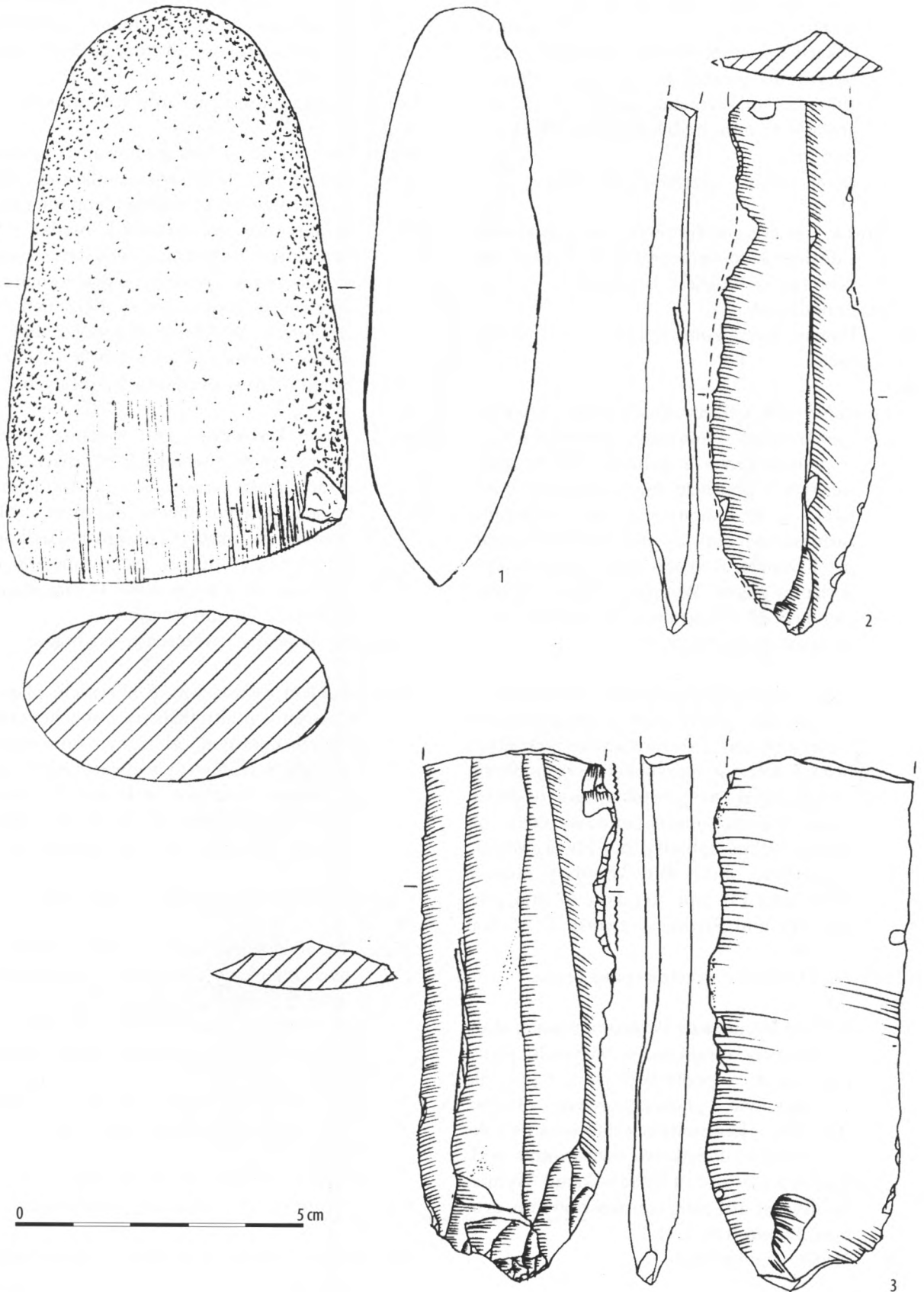
H

Mat.: Topór czworościenny o lekko wybrzuszonych ściankach bocznych, o zaokrąglonych bokach i obuchu, o obrysie bocznym – trapezowatym o ostrzu lekko podciętym i wyraźnie wyższym od obucha; otwór wyraźnie stożkowy, obuch oraz jeden z boków nie w pełni szlifowany. Wymiary: długość 132 mm, maksymalna szerokość 66 mm, grubość (ostrze – przy otworze) 51-38 mm, średnica otworu 22-28 mm (ryc. 7: 1).

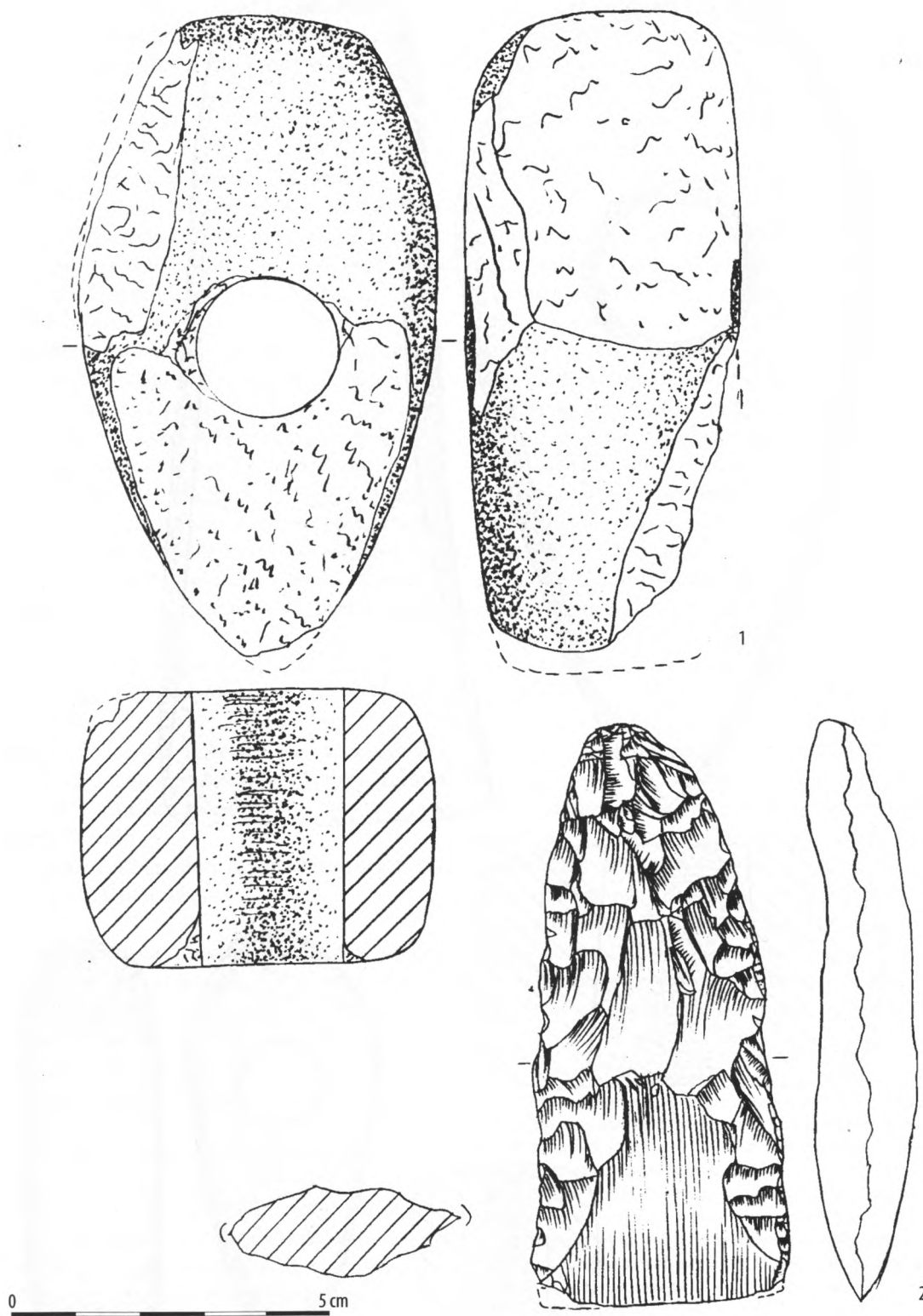
Chr.: Neolit późny – wczesna epoka brązu.

I

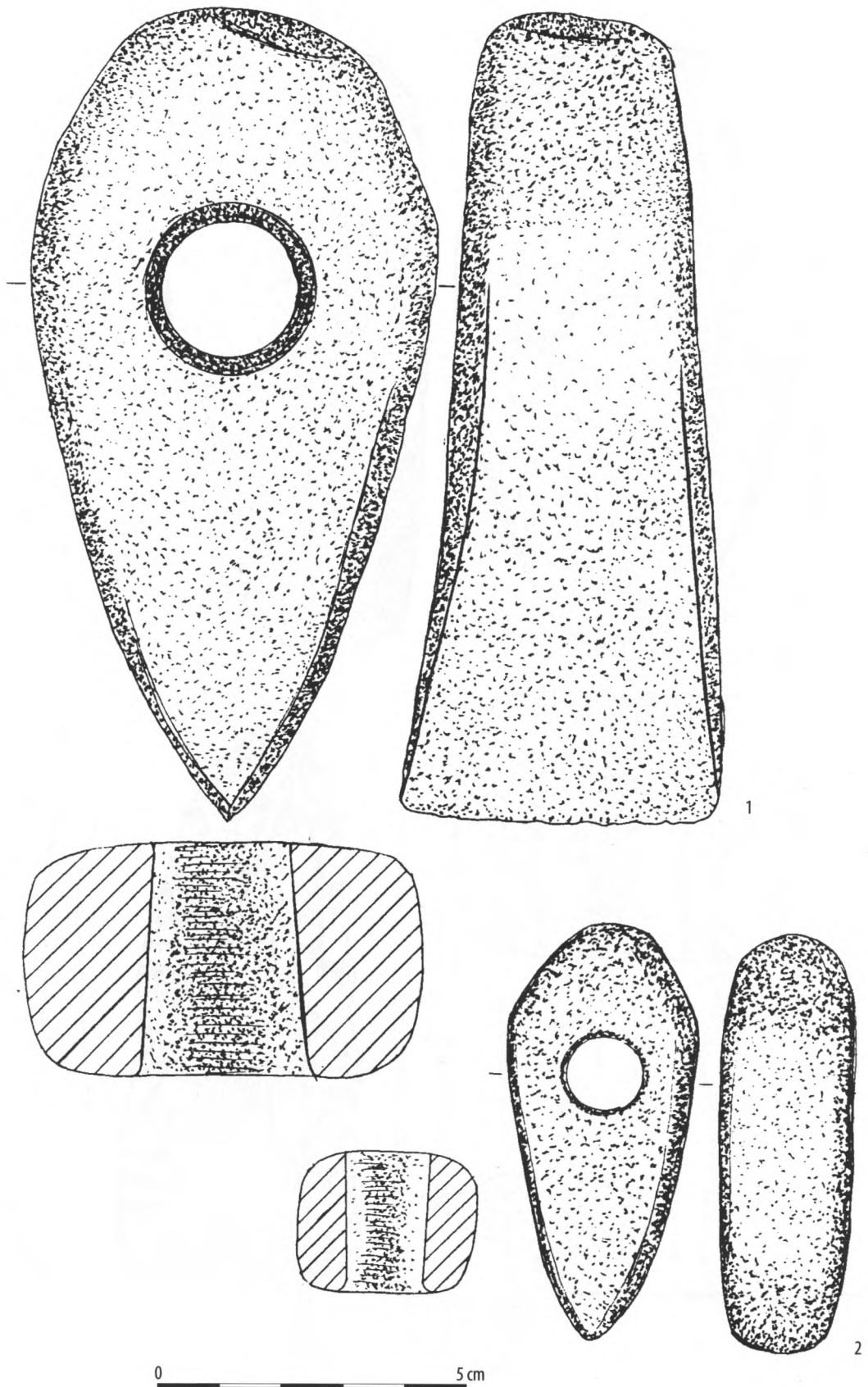
Mat.: Topór wykonany ze skały drobnokrystalicznej czworościenny o lekko wybrzuszonych ściankach bocznych, w obrysach: płaszczyznowym – pięciobocznym o zaokrąglonych bokach i obuchu, bocznym – spłaszczonym

Ryc. 5. Tyszowce – okolice, pow. Tomaszów Lubelski: 1 – siekiera kamienna; 2-3 – wióry krzemienne. Rys. J. Libera.

Ryc. 6. Tyszowce – okolice, pow. Tomaszów Lubelski: 1 – topór; 2 – siekiera. Rys. J. Libera.

Ryc. 7. Tyszowce – okolice, pow. Tomaszów Lubelski: 1-2 – topory. Rys. J. Libera.

owalnym, o ostrzu nieznacznie niższym od obucha; o lekko zaokrąglonym obuchu oraz bokach. Wymiary: długość 68 mm, szerokość 31 mm, grubość 22 mm, średnica otworu 12-14 mm (ryc. 7: 2).

Chr.: Neolit – epoka brązu.

5. STRZYŻÓW, gm. Horodło, pow. hrubieszowski

Inf.: Znalazł Piotr Chłopeniuk, zamieszkały w Szpikołosach. Zabytek udostępnił do opracowania prof. dr hab. Leszek Piątkowski z Instytutu Historii UMCS w Lublinie.

M. zn.: Brak danych.

Mat.: Siekiera dwuścienna (grubosoczewkowata) o obrysach: płaszczyznowym – trapezowatym z obuchu płaszczyznowym (częściowo korowym) lekko zaokrąglonym, bocznym – klinowatym; szlifowana dwustronnie niemalże na całej długości, łącznie z bokami, ostrze oraz część przybuchowa intensywnie polerowane. Krzemień wołyński (ostrze szare przechodzące w ciemny granat). Wymiary: długość 164 mm, szerokość 80 mm, grubość 45 mm (ryc. 8).

Chr.: Wczesna epoka brązu.

Zb.: Prywatne P. Chłopeniuka.

6. TYSZOWCE – okolice, gm. Tyszowce, pow. tomaszowski

Inf.: Udostępnił do opracowania w r. 1997 student historii Wojciech Jaroszyński.

M. zn.: Brak danych.

Zb.: Prywatne Zbigniewa Mydlaka zamieszkałego w Turkowicach.

A

Mat.: Rdzeń makrolityczny jednopiętowy w końcowym stadium eksploatacji. Krzemień wołyński (o odcieniu ciemnoczekoladowym). Wymiary: długość 103 mm, szerokość 60 mm, grubość 28 mm (ryc. 9: 1).

Chr.: Neolit środkowy – późny.

B

Mat.: Siekiera o nieregularnym przekroju „czworociennie-owalnym”, o obrysach: płaszczyznowym – podtrójkątnym z obuchu wypukłym intensywnie zbitym (funkcja tłuka – ?), bocznym – klinowatym; szlifowana na całej długości, łącznie z bokami. Krzemień świeciechowski. Wymiary: długość 103 mm, szerokość 65 mm, grubość 39 mm (ryc. 9: 2).

Chr.: Neolit późny – środkowa epoka brązu.

Niewątpliwie najstarszą metrykę mają dwa zachowane fragmentarycznie nieobrabiane wióry z okolic Tyszowiec (ryc. 5: 2, 3). Makrolityczny pokrój oraz

charakterystyczne „daszkowate” piętki wyraźnie wskazują na ich użytkowników – ludność kultury pucharów lejkowatych. Jeden z okazów użyto w formie noża, o czym świadczy lekkie wzdłużne wyświecenie krawędzi płaszczyzny spodniej oraz łukowato układające się otarcia na stronie górnej (ryc. 5: 3)¹⁴. Być może z tym horyzontem chronologicznym można łączyć wyeksploatowany rdzeń wiórowy również z okolic Tyszowiec (ryc. 9: 1), przy czym nie można wykluczyć jego związku z osadnictwem kultury ceramiki sznurowej. Z tą ostatnią jednostką być może należy wiązać również niedużych rozmiarów siekiere z miejscowości Wał, jedyny zabytek w tym zbiorze wykonany z krzemienia pasiastego (ryc. 1: 2)¹⁵. Jej stosunkowo regularny pokrój, gładzenie niemalże na całej powierzchni, jak również użyty surowiec – znajdują również odpowiedniki spośród inwentarzy kultury amfor kulistych¹⁶.

Zbiór zdominowany jest przez siekiery dwuściennie – 6 z surowca wołyńskiego i 2 ze świeciechowskiego: Białoskóry, Gorzków, Niemirówek oraz z okolic Tyszowiec. Mimo ich zróżnicowania metrycznego, jak i drugorzędnych cech morfologii – poza dwoma bardzo masywnymi egzemplarzami (w tym półwytworem) – mają analogie spośród inwentarzy kilku kultur: ceramiki sznurowej, mierzanowickiej, strzyżowskiej i trzcinieckiej (ryc. 1: 1; 2: 2; 3: 1; 6: 2 i 9: 2)¹⁷. Natomiast półwytwór o charakterystycznym zarysie z okolic Tyszowiec (ryc. 2: 1) oraz okaz „poduchowaty” ze Strzyżowa (ryc. 8) to typowe zabytki wczesnej epoki brązu (kultury mierzanowickiej i strzyżowskiej). Pierwsza z nich, wyraźnie asymetryczna w obrysie płaszczyznowym, posiadająca jeden bok wypukły, drugi zaś bardzo lekko wklęsły – zapewne dla uzyskania dokładnego rozkładu środka ciężkości – wyraźnie nawiązuje do określonej grupy noży sierpowatych kultury mierzanowickiej¹⁸.

W grupie zabytków wykonanych ze skał pozakrzemionkowych większość toporów – poza okazem mi-

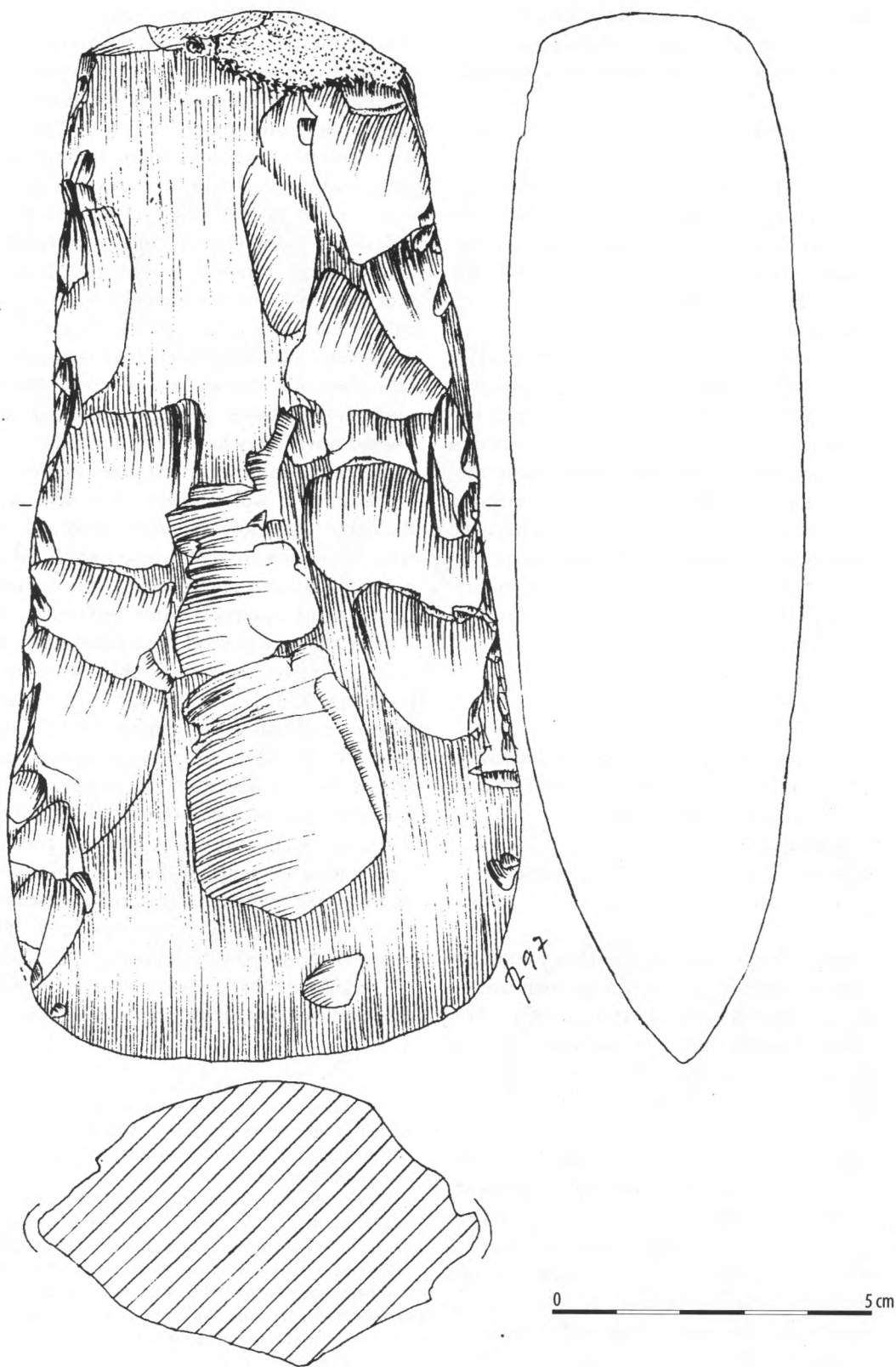
¹⁴ Analogicznie układające się wyświecenia zaobserwowane na narzędziu wiórowym uzyskanym z Klementowic (pow. puławski) B. Balcer (1975, s. 218, ryc. 55) zinterpretował jako rezultat otarcia po oprawie organicznej (drewnianej?).

¹⁵ Na 147 znanych siekier uzyskanych z grobów kultury ceramiki sznurowej – tylko 5 wykonano z surowca pasiastego; krzemieniem dominującym jest świeciechowski (blisko 60%), przy bardzo niewielkim udziale – wołyńskiego (11,6%) i jurajskiego (8,8%) oraz śladowym czekoladowego (1,4%); w stosunku do 15% znalezisk brak danych o surowcu (dane z pracy J. Filar 2004).

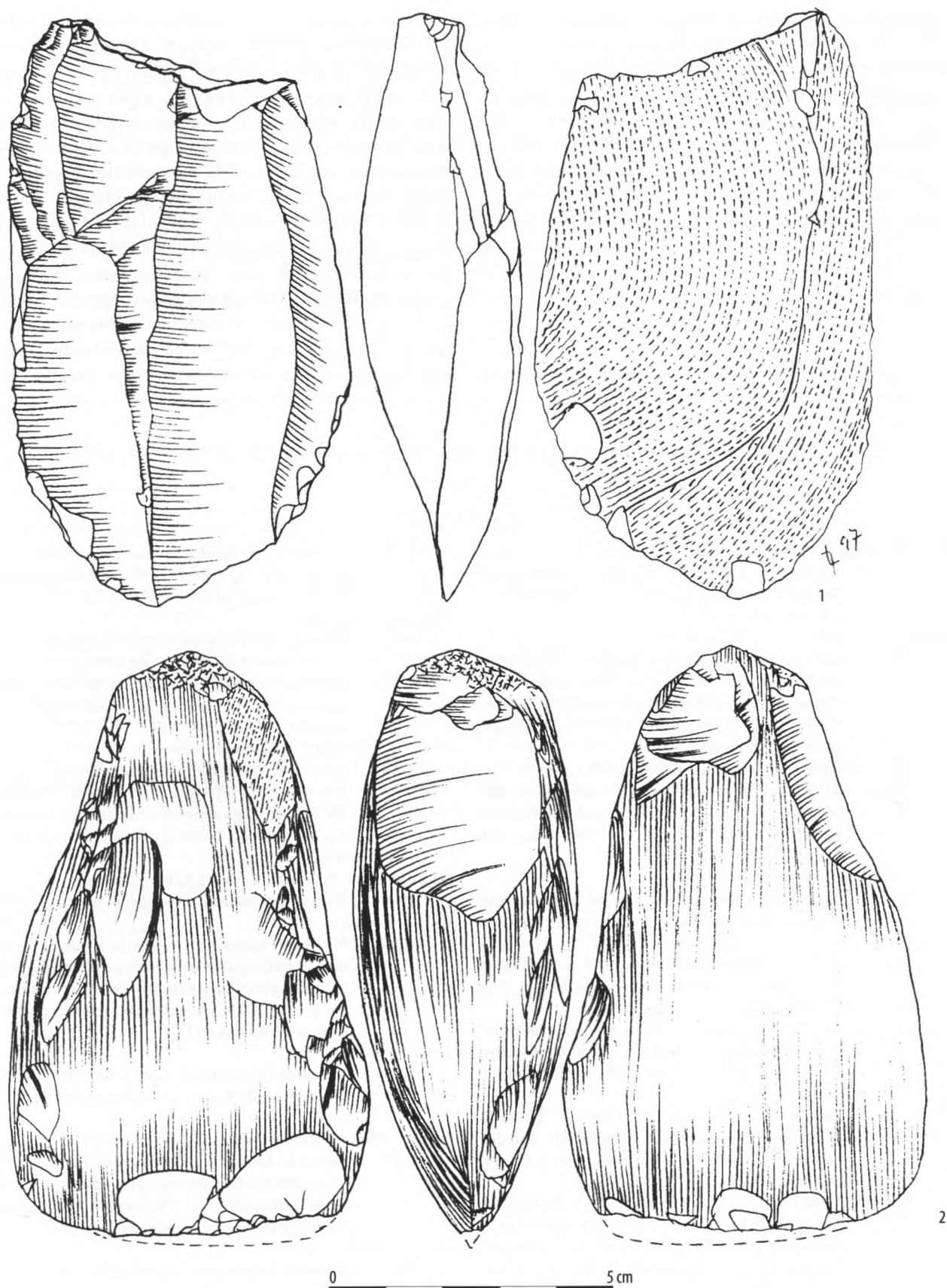
¹⁶ Na temat podobieństwa siekier w kulturze amfor kulistych i ceramiki sznurowej (por. J. Libera 2004, s. 109 nn.).

¹⁷ Por. B. Bargieł i J. Libera (2002, s. 23-25).

¹⁸ Formy A.1.1. - w systematyce B. Bargieł i J. Libery (1997, s. 155, ryc. 3) lub okazów AAI w zmodyfikowanej typologii J. Libery (2001, s. 54-55, ryc. 20, 24: b). Ich dyspersja wyraźnie ogranicza się do obszaru ziem Polski południowo- i środkowowschodniej (por. J. Libera 2003).

Ryc. 8. Strzyżów, pow. Hrubieszów. Siekiera krzemiana. Rys. J. Libera.

Ryc. 9. Tyszowce – okolice, pow. Tomaszów Lubelski: 1 – rdzeń krzemienisty; 2 – siekiera krzemienista. Rys. J. Libera.

niaturowym – to formy wykazujące najbardziej zbliżone cechy do wytworów spotykanych w inwentarzach kultury ceramiki sznurowej lub kultur postsznurowych pochodzące z Niemirówka oraz z okolic Tyszowiec (ryc. 3: 2; 4; 6: 1 i 7:1). Przynajmniej w dwóch przypadkach mamy do czynienia z egzemplarzami wtórnie przetworzonymi. Świadczą o tym umiejscowione otwory – wyraźnie w połowie ich długości (ryc. 3: 2 i 6: 1)¹⁹. Znacznie szerszą chronologię (neolit – epoka brązu) wydaje się mieć stosunkowo małych rozmiarów okaz topora (ryc. 7: 2)²⁰ oraz kamienna siekiera (ryc. 5: 1) – oba zabytki z okolic Tyszowiec.

¹⁹ Na temat przeróbek toporów (por. A. Bronicki, S. Kadrow 1998).

²⁰ Może jest to wynik tak daleko idącej przeróbki (?).

Prezentowany zbiór – w postaci 9 siekier, 5 toporów, 2 wiórów i rdzenia – zawiera narzędzia pracy lub walki typowe dla osadnictwa późnej epoki kamienia oraz epoki brązu, spotykane na wielu stanowiskach Małopolski. Wytwory krzemienne wykonano przede wszystkim z surowca wołyńskiego (6 egz.) i świeciechowskiego (4 okazów). Tylko w stosunku do pojedynczego zabytku użyto krzemienia pasiastego. Brakuje określeń specjalistycznych skał niekrzemionkowych dla 5 toporów i jednej siekiery. Wszystkie stwierdzone w tym zbiorze skały krzemionkowe występują poza obszarem, z którego pochodzą opisane artefakty. Część z tych zabytków (siekiera ze Strzyżowa oraz wióry z okolic Tyszowiec) trafiła na wschodni obszar Lubelszczyzny w postaci półwytworów, zaś pozostałe – w formie gotowych wytworów.

LITERATURA

- Balcer Bogdan
1975 *Krzemień świeciechowski w kulturze pucharów lejkowatych. Eksploatacja, obróbka i rozprzestrzenienie*. Wrocław.
- Bargieł Barbara
1991 *Badania nad I okresem epoki brązu na Lubelszczyźnie*. W: *Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej* (materiały z konferencji), red. J. Gurba. Lublin, s. 103-134. *Lubelskie Materiały Archeologiczne* 6.
- Bargieł Barbara, Kokowski Andrzej, Libera Jerzy
1989 *Kolekcja zabytków kamiennych z Sobieszyna, woj. lubelskie*. W: *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1989 roku*, red. J. Gurba. Lublin, s. 48-51.
- Bargieł Barbara, Libera Jerzy
1989a *Kolekcja zabytków archeologicznych z Janowa Lubelskiego*. W: *Lubelskie materiały archeologiczne* [t. 2], red. J. Gurba. Lublin, s. 21-32.
1989b *Kolekcja zabytków archeologicznych z Siedliszcza*. W: *Lubelskie materiały archeologiczne* [2], red. J. Gurba. Lublin, s. 33-46.
1989c *Zabytki krzemienne z Drzewców, woj. lubelskie*. W: *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1989 roku*, red. J. Gurba. Lublin, s. 51-54.
1995 *Zabytki archeologiczne z Piotrowic Wielkich*. W: *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1994 roku*, red. J. Gurba. Lublin, s. 32-35.
1997 *Z badań nad formami bifacjalnymi w Małopolsce*. W: *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, red. J. Lech, D. Piotrowska. Warszawa, s. 145-161. *Komisja Nauk Pra- i Protohistorycznych. Prace* 2.
2002 *Z badań nad produkcją siekier dwuściennych z krzemienia świeciechowskiego i gościeradowskiego*. *Przegląd Archeologiczny* 50, s. 5-43.
- 2003 *Materiały pradziejowe z okolic Horyszowa Ruskiego, gm. Miączyn, pow. Zamość*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 6 (2001), s. 169-183.
- Bronicki Andrzej
1991 *Późnoneolityczne i wczesnobrązowe toporki kamienne z obszaru województwa chełmskiego*. W: *Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej* (materiały z konferencji), red. J. Gurba. Lublin, s. 297-340.
- Bronicki Andrzej, Kadrow Sławomir
1998 *Schyłkowoneolityczne topory kamienne z terenu województwa chełmskiego*. *Metrologia. Zagadnienia utylizacji egzemplarzy uszkodzonych i destruktywów*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 3, s. 260-275.
- Brzeziński Wojciech, Kobyliński Zbigniew
1999 *Wykrywacze metali a archeologia*. Warszawa 1999.
- Filar Joanna
2004 *Inwentarze krzemienne w zespołach grobowych kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce* (maszynopis pracy magisterskiej przechowywany w Instytucie Archeologii UMCS w Lublinie – pisanej pod kierunkiem Jerzego Libery).
- J. G[urba].
1959 *Z działalności Szkolnego Koła Krajoznawczo-Turystycznego w Siedliszczu*. *Z Otchłani Wieków* 25: 3, s. 177.
- Karaś Marta, Koman Wiesław, Libera Jerzy
2007 *Zaginione kolekcje: kamienne zabytki archeologiczne ze zbiorów Izby Pamięci przy dawnym Liceum Ogólnokształcącym w Tyszowcach*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 9 (w druku).
- Kosik Anna
2000 *Materiały krzemienne z powierzchni wielokulturowej osady na stan. 1C w Gródku nad Bugiem, pow. Hrubieszów* (maszynopis pracy magisterskiej pisanej pod kierunkiem Jerzego Libery przechowywany w Instytucie Archeologii UMCS w Lublinie).

Libera Jerzy

- 1990 *Neolityczne i wczesnobrązowe zabytki z okolic Krzemienia, woj. tarnobrzeskie*. W: Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1990 roku, red. J. Gurba. Lublin, s. 66-69.
- 2001 *Krzemienne formy bifajalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*. Lublin
- 2003 *Znaleziska gromadne siekier krzemiennych z Lubelszczyzny*. Wiadomości Archeologiczne 56 (2002-2003), s. 45-50.
- 2004 *W dążeniu ku nowej syntezie. Wybrane zagadnienia krzemieniarstwa schyłkowego z dorzecza górnej i środkowej Wisły*. Archeologia Polski 49: 1-2, s. 106-124.

Libera Jerzy, Zakościelna Anna

- 1991 *Wykorzystanie surowców krzemiennych z okolic Świeciechowa w schyłkowym neolicie i we wczesnej epoce brązu w Polsce południowo-wschodniej*. W: Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej (materiały z konferencji), red. J. Gurba. Lublin, s. 135-180.

Skibiński Stanisław

- 1961 *Zabytki archeologiczne powiatu chełmskiego*. W: Ziemia chełmska. (Materiały z sesji naukowej historyków odbytej w Chełmie 21 czerwca 1959 r.). Lublin, s. 140-152.

JERZY LIBERA

STONE ARTEFACTS FROM THE BORDER AREA OF THE LUBLIN AND WEST VOLHYNIA UPLANDS

SUMMARY

The efforts tended towards creating and completing an inventory of accidentally found archaeological specimens, assumed for many years by the staff members of the Institute of Archaeology (first named Department, then Chair of Archaeology) at the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, has already yielded a huge number of applications. Here there is described a series of 17 obtained as loose items, recorded in the area of the former Zamojskie province (now Lubelskie province) within the compass of last a dozen or so years.

The presented collection consists of typical implements or weapon, registered at many sites in the Little Poland territory. There occur, e.g. some artefacts coming from the Neolithic (two blades, a blade core and a quadrangular axe – all made of flint), from the turn of the Neolithic and the Bronze Age (big and

small flint dihedral axes and stone shaft-whole axes). In more wide chronological range (the Neolithic – the Bronze Age) one ought to place other tools like an axe and a shaft-whole axe.

Flint specimens have been produced mainly from the Volhynian (6 items), the Świeciechów (4 items) and banded (1 item) raw-material. Unfortunately, there were not precisely determined kinds of non-siliceous rocks. On the other hand one could noticed that all siliceous materials identified in this set had their outcrops beyond the region where studied objects have been uncovered. Some artefacts (an axe from Strzyżów, Hrubieszów district and blades from the vicinity of Tyszowce, Hrubieszów district) got to the east area of the Lublin region in the form of semi-manufactured products, whereas remaining as finished goods.

Dr hab. Jerzy Libera, prof. UMCS
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
jlibera@o2.pl